

Monika Giżyńska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

monika.gizynska@uwm.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5483-9878>

Instytucja Prezydenta w Republice Litewskiej

The Institution of the President in the Republic of Lithuania

Abstract: The article is devoted to analysis of the institution of the President in the Republic of Lithuania. It requires underlining that factors determining the position of the President in the State are: the manner in which the office is filled, the exercise period of his power of attorney (from the time of taking office to the end of the presidential term), the liability he incurs and the functions he performs. The author presents the genesis of the institution of the head of state in Lithuania from the period of the first statehood in 1918 until full sovereignty in 1990, taking into account the above factors. The author sketches the current position of the President in the system of authorities. It presents the principles of electoral law for the office of President and characterizes the electoral procedure involved. The Author also presents the rules of liability of the head of state, emphasizing in particular the special nature of responsibility before the Sejm. Further, she distinguishes functions which, according to the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992, are fulfilled by the President of Lithuania as the head of state.

Keywords: President, Republic of Lithuania, elections, the system of authorities

Słowa kluczowe: Prezydent, Republika Litewska, wybory, system organów władzy

1. Wprowadzenie

Instytucja prezydenta państwa posiada bogatą tradycję w litewskim prawie konstytucyjnym. W czasie pierwszej państwowości Litwy urząd ten funkcjonował w okresie od 1919 r., aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Następnie do porządku prawnego przywrócony został w 1992 r., tj. po odłączeniu się Litewskiej Socjalistycznej Republiki Litewskiej od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i utworzeniu własnej państwowości. W tekście analizie poddano problematykę pozycji prawnoustrojowej Prezydenta Republiki Litewskiej. Należy podkreślić, iż pozycję tę w systemie organów władzy państwowej zdefiniować można za pomocą takich czynników, jak: sposób obsadzenia urzędu, okres wykonywania pełnomocnictw, tj. mo-

ment objęcia urzędu oraz termin wygaśnięcie mandatu przedstawicielskiego, rodzaj ponoszonej odpowiedzialności istota wypełnianych funkcji. Elementy te wyznaczają bowiem politycznoprawny charakter tego urzędu oraz determinują jego miejsce w porządku konstytucyjnym. Z tych też względów przy pomocy wspomnianej analizy starano się ukazać pozycję Prezydenta Republiki Litewskiej w strukturze organów władzy państwowej, w tym zachodzące na tej płaszczyźnie między tym organem a pozostałymi instytucjami powiązania i oddziaływania, a tym samym określić funkcjonujący na Litwie system rządów.

2. Ewolucja urzędu Prezydenta w Republice Litewskiej

16 lutego 1918 r. Litwa odzyskała niepodległość. W latach 1918-1922 istniały w Litwie trzy tymczasowe konstytucje: z 2 listopada 1918 r., z 4 kwietnia 1919 r.¹ oraz z 10 czerwca 1920 r.² Pierwszą stałą³ konstytucję państwa litewskiego Sejm Ustawodawczy przyjął 1 sierpnia 1922 r. (dalej: Konstytucja z 1922 r.). Konstytucja z 1922 r. przewidywała, że Litwa jest republiką demokratyczną, a władzę zwierzchnią w państwie sprawuje Naród. Zastosowanie miała zasada trójpodziału władzy. Pod kątem badanej problematyki na uwagę zasługują następujące rozwiązania. Prezydent mógł rozwiązać Sejm przed upływem jego kadencji. Nie miał obowiązku podania przyczyny rozwiązania izby. Prezydenta wybierał Sejm na trzyletnią kadencję, bezwzględną większością głosów, w głosowaniu tajnym. Jeżeli dwa głosowania nie przyniosłyby rezultatu, w trzecim – Sejm wybierał prezydenta spośród dwóch kandydatów, którzy otrzymali największą liczbę głosów. W razie równej liczby głosów za wybranego uważano kandydata starszego wiekiem. Prezydent mógł zostać wybrany ponownie tylko raz na kolejną kadencję. Bierne prawo wyborcze przysługiwało obywatelom litewskim mającym czynne prawo wyborcze w wyborach do Sejmu

- 1 Instytucję Prezydenta wprowadzono na Litwie tymczasową konstytucją uchwaloną przez Tarybę 4 kwietnia 1919 r. (dalej: Konstytucja z 1919 r.). Nie określono w niej kadencji prezydenta, miał on urzędować do końca prowizorium konstytucyjnego. Prezydent nie ponosił odpowiedzialności przed Tarybą. Nie można było usunąć go przed upływem kadencji. W razie śmierci prezydenta lub tymczasowej niemożności pełnienia przez niego urzędu jego obowiązki sprawował przewodniczący Taryby. W okresie między sesjami Taryby Prezydent miał prawo do wydawania ustaw; zob. K. Prokop, *Konstytucyjny system organów państwowych Republiki Litewskiej w pierwszych latach niepodległości (1918-1926)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, tom VIII, s. 90-108.
- 2 Podobnie jak poprzednio Prezydent nie miał stałej kadencji. Czas jego urzędowania był równoznaczny z końcem prowizorium konstytucyjnego. W porównaniu do Konstytucji z 1919 r. jego pozycja była słaba. Sprowadzała się do pełnienia funkcji reprezentacyjnych. Prezydent utracił uprawnienie do wetowania ustaw, wydawania ustaw w zastępstwie parlamentu i sprawowania naczelnego dowództwa. Wszystkie akty prezydenta wymagały kontrasygnaty premiera lub ministra; szerzej zob. K. Prokop, *Konstytucyjny...*, *op. cit.*, s. 90-108.
- 3 Szerzej zob. P. Kierończyk, *Litewskie konstytucje z okresu międzywojennego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VII, s. 244-245.

po ukończeniu 35 roku życia. W razie wyjazdu prezydenta za granicę, choroby lub czasowej niemożności wypełniania obowiązków głowy państwa, Prezydenta zastępował przewodniczący Sejmu. Sejm mógł odwołać prezydenta większością 2/3 głosów ogólnej liczby posłów. Konstytucja nie określała przesłanek odwołania prezydenta. Prezydent ponosił odpowiedzialność konstytucyjną za przestępstwo służbowe lub zdradę stanu. Sejm podejmował w tej sprawie uchwałę bezwzględną większością głosów ogólnej liczby posłów. O odpowiedzialności Prezydenta orzekł Sąd Najwyższy⁴.

Kolejna Konstytucja⁵ Litwy weszła w życie 12 maja 1938 r. Utrzymano zasadę suwerenności narodu. Odrzucono podział władz. Wprowadzono zaś zasadę jednolitej i niepodzielnej władzy państwowej, wykonywanej przez Prezydenta, Sejm, rząd i sądy. Prezydenta wybierali „przedstawiciele narodu”, a nie Sejm. Kandydat musiał mieć 40 lat i posiadać pełnię praw wyborczych do Sejmu. Konstytucja nie ograniczała liczby reelekcji. Kadencja Prezydenta wynosiła 7 lat. Prezydenta zastępował Przewodniczący Ministrów. Pominięto natomiast odpowiedzialność konstytucyjną i polityczną prezydenta. Akty Prezydenta dla ważności wymagały kontrasygnaty premiera lub ministra. Konstytucja znacznie wzmacniała pozycję głowy państwa określając, że kiedy Sejm jest rozwiązany lub pomiędzy jego sesjami władza ustawodawcza należy do Prezydenta. Oznaczało to prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy praktycznie bez żadnych ograniczeń przedmiotowych (z wyjątkiem zmiany konstytucji). Sprawy związane z obronnością kraju zastrzeżono do regulacji dekrety, wymagającymi kontrasygnaty premiera, które mogły zmieniać jedynie kolejne dekrety. Rząd został podporządkowany Prezydentowi i był przed nim odpowiedzialny politycznie⁶. Prezydent tak jak w Konstytucji z 1928 r. był naczelnym dowódcą sił zbrojnych. Powołana została też Rada Obrony Państwa, właściwa w sprawach obronności, na czele z głową państwa. Utrzymano także instytucję Rady Państwa. Zachowano 5-letnią kadencję Sejmu. Prezydent został wyposażony w prawo rozwiązyania parlamentu w każdym czasie bez podawania przyczyny. Utrzymano cenzusy wiekowe do Sejmu takie jak w Konstytucji z 1928 r. Wybory miały być pięcioprzymiotnikowe, w tym także bezpośrednie i proporcjonalne. Udział w wyborach był obowiązkiem każdego obywatela. Sejm działał na zasadzie sesyjności. Prezydent posiadał prawo weta zawieszającego. Inicjatywę ustawodawczą przyznano rządowi lub 1/4 ogólnej liczby posłów. Prezydent podpisywał ustawę w ciągu trzydziestu dni i ją ogłaszał lub zwracał ją Sejmowi. Jeżeli Sejm odrzucił ustawę większością 3/5 ogółu posłów, prezydent promulgował ustawę lub rozwiązywał Sejm. Jeżeli nowo wybrany parlament

4 K. Prokop, *Konstytucyjny...*, *op. cit.*, s. 90 i n.

5 Konstytucja z 11 lutego 1938 r. Tekst Konstytucji, (w:) G. Flanz, *Constitutions of the Countries of the World*, New York 1992, s. 57-92. Polskie tłumaczenie konstytucji z 1938 r.: W. Rudziński, *Litewska konstytucja. Obywatelstwo. Paszporty*, Wilno 1940, s. 5-21.

6 P. Kierończyk, *Litewska konstytucja z okresu międzywojennego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VII, s. 257 i n.

na pierwszej sesji, na wniosek $\frac{1}{4}$ ustawowej liczby posłów, ustawę przyjął większością głosów – Prezydent musiał ustawę ogłosić. W rękach parlamentu pozostała funkcja ustrojodawcza. Bez udziału Sejmu nie można było dokonywać zmian ustrojowych z wyjątkiem jednej sytuacji – podczas procedury nowelizacji konstytucji. W tym wypadku inicjatywa przysługiwała rządowi lub co najmniej połowie ustawowej liczby posłów. Nowelizację parlament musiał przyjąć większością $\frac{3}{5}$ ogółu posłów. Przyjęte poprawki przekazywano następnie prezydentowi, który je podpisywał i ogłaszał lub rozwiązywał Sejm. W przypadku rozwiązania Sejmu nowo wybrany parlament mógł na wniosek połowy ustawowej liczby posłów, na pierwszej sesji, przyjąć projekt bez zmian większością $\frac{3}{5}$ ogólnej liczby posłów. Wtedy prezydent ogłaszał konstytucję. Powiązano ze sobą odpowiedzialność polityczną rządu przed parlamentem z bieżącą kontrolą sprawowaną przez Sejm. Sejm został pozbawiony prawa decydowania o ogłaszaniu mobilizacji, wypowiedaniu wojny i zawieraniu pokoju. W sprawach tych decydował prezydent, przy czym Sejm musiał wyrazić zgodę na zawarcie pokoju, o ile wówczas istniał⁷.

Czas powojenny dla Litwy to przede wszystkim okres okupacji radzieckiej, funkcjonowania struktury organów państwowych opartych na zasadzie centralizacji i wyższości parlamentu. Na przełomie lat 1987-1988 r. sytuacja społeczna i warunki polityczne szybko zmieniały się w całym Związku Radzieckim, również na Litwie. W wyniku zaistniałych okoliczności zrodziła się wśród Litwinów wizja nowej konstytucji. 8 lutego 1990 r. Parlament Litwy przyjął oświadczenie, w którym stwierdził, że uchwała przyjęta 21 lipca 1940 r., na mocy której Litwa stała się jedną z republik Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, była bezprawna. 11 marca 1990 nowy parlament litewski⁸ podjął uchwałę o przekształceniu dotychczasowej Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w Republikę Litewską. Po 11 marca 1990 r.⁹ rozpoczęły się prace nad tworzeniem podstaw prawnych niezależnego demokratycznego państwa.

Nowa ustawa zasadnicza została przygotowana przez Radę Najwyższą Republiki Litewskiej stosunkowo szybko. Pozwoliło to na przeprowadzenie referendum zatwierdzającego już 25 października 1992 r. W międzyczasie, 23 maja 1992 r., odbyło się referendum w sprawie przywrócenia instytucji Prezydenta w Republice Litewskiej, ale propozycja nie uzyskała poparcia. Niemniej do kwestii Prezydenta po-

7 P. Kierończyk, *Litewskie...*, *op. cit.*, s. 256-260.

8 Wybory do Rady Najwyższej (parlamentu) miały miejsce: pierwsza tura 24 lutego 1990 r., a druga tura odbyła się w 5 marca tegoż roku.

9 W tym samym dniu Rada podjęła uchwałę o odbudowie niepodległego Państwa Litewskiego. W uchwale stwierdzano, że akty dotyczące niepodległości Litwy z 1918 r. i 1920 r. nigdy nie straciły swojej mocy i stanowią podstawę dla kontynuacji państwa. W sumie tego dnia Rada Najwyższa przyjęła 5 dokumentów o podstawowym znaczeniu dla państwa, w tym między innymi projekt tymczasowej konstytucji.

wrócono w trakcie procesu tworzenia nowej konstytucji¹⁰, wprowadzie o osłabionym autorytecie politycznym i z ograniczonymi uprawnieniami.

3. Prezydent w obecnym systemie organów władzy

Od przyjęcia Konstytucji w 1992 r.¹¹, a wraz z nią instytucji Prezydenta, w niepodległej Republice Litewskiej minęło ponad dwadzieścia sześć lat. Konstytucja w art. 5 stanowi, iż władzę państwową w Litwie sprawują: Sejm (*Seimas*), Prezydent Republiki, rząd i sądy. Z artykułu tego nie wynika wprost zasada podziału władzy, niemniej – jak podkreśla E. Kūris – orzecznictwo konstytucyjne wywodzi z niego zasadę podziału władzy na Litwie¹². Przyjęty na Litwie system rządów określany jest mianem systemu parlamentarnego¹³. Niemniej pojawiają się też twierdzenia (tak S. Łodziński), że struktura naczelnych organów Litwy jest odbiciem przyjętego w Konstytucji systemu parlamentarno-prezydenckiego¹⁴. Z kolei K. Jan-kauskas twierdzi, że na Litwie istnieje system parlamentarny z elementami systemu prezydenckiego¹⁵.

Zgodnie z art. 77 Konstytucji Prezydent stoi na czele państwa i reprezentuje Państwo Litewskie. Prezydent wraz z rządem prowadzi politykę zagraniczną. Podpisuje umowy międzynarodowe i przedkłada je Sejmowi do ratyfikacji. Na wniosek rządu mianuje i odwołuje przedstawicieli dyplomatycznych w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych; przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw, nadaje najwyższe stopnie dyplomatyczne i tytuły specjalne (art. 84 Konstytucji).

Prezydent w relacjach z rządem ma następujące uprawnienia¹⁶: za zgodą Sejmu mianuje Prezesa Rady Ministrów i powierza mu misję sformułowania rządu, a następnie zatwierdza jego skład. Za zgodą Sejmu odwołuje Prezesa Rady Ministrów. Po wyborze nowego Sejmu przyjmuje dymisję rządu i powierza mu pełnienie obowiązków do czasu powołania nowego rządu. Przyjmuje dymisję rządu i w razie potrzeby powierza mu dalsze pełnienie obowiązków lub, do czasu powołania nowego

10 G. Aleknonis, *Electioneering in Lithuania*, "Political Preferences" 2017, nr 14, s. 10.

11 Tekst w języku polskim: Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym 25 października 1992 r., Warszawa 2006 (dalej jako Konstytucja). Tekst Konstytucji w języku polskim dostępny także pod adresem: www.libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/litwa-a.html (25.02.2019).

12 Szerzej: E. Kūris *Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court*, (w:) pr. zb. *Constitutional Justice in Lithuania*, Vilnius 2003, s. 476-482.

13 G. Mesonis, *The President of the Republic of Lithuania and the constitutional principle of the separation of powers*, „Jurisprudencija” 2008, nr 9, s. 48.

14 S. Łodziński, *Parlament Litwy*, „Biuro Studiów i Ekspertyz” 1993, Raport 49, s. 16.

15 Przytacza go G. Aleknonis, *Electioneering...*, *op. cit.*, s. 9.

16 Szerzej: G. Mesonis, *The President...*, *op. cit.*, s. 48-51.

rządu, powierza jednemu z ministrów pełnienie obowiązków Prezesa Rady Ministrów; przyjmuje dymisję poszczególnych ministrów i może zlecić im pełnienie obowiązków do czasu powołania ich następców. W razie dymisji rządu, nie później niż w ciągu 15 dni, przedstawia Sejmowi kandydaturę Prezesa Rady Ministrów. Na wniosek Prezesa Rady Ministrów mianuje i odwołuje ministrów (art. 84 Konstytucji).

Prezydent posiada również uprawnienia kreacyjne, przedstawia bowiem Sejmowi kandydatury sędziów Sądu Najwyższego, a po ich powołaniu przedstawia Sejmowi spośród nich kandydaturę przewodniczącego Sądu Najwyższego. Powołuje sędziów Sądu Apelacyjnego i spośród nich powołuje za zgodą Sejmu przewodniczącego Sądu Apelacyjnego. Powołuje sędziów i przewodniczących sądów rejonowych i okręgowych, przenosi ich do pracy w innych sądach. W przypadkach przewidzianych w ustawie przedstawia Sejmowi wnioski o zwolnienie sędziów. Za zgodą Sejmu powołuje i odwołuje Prokuratora Generalnego Republiki Litewskiej. Przedstawia Sejmowi kandydatury trzech sędziów Sądu Konstytucyjnego, a po powołaniu wszystkich sędziów Sądu Konstytucyjnego przedstawia Sejmowi spośród nich kandydaturę Przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego. Przedstawia Sejmowi kandydatury na stanowisko Kontrolera Państwowego i prezesa Zarządu Banku Litwy; może przedłożyć Sejmowi wniosek o wyrażenie im wotum nieufności;

Prezydent, działając w ramach przyznanych mu kompetencji, wydaje dekrety (art. 85 Konstytucji). Warunkiem wejścia w życie dekretów Prezydenta jest ich kontrasygnata¹⁷ przez Prezesa Rady Ministrów lub właściwego ministra. To oni ponoszą wówczas odpowiedzialność za kontrasygnowane akty.

Odnosnie do relacji Prezydenta z Sejmem należy podkreślić, iż Prezydent, w przypadkach przewidzianych w Konstytucji¹⁸, ma prawo skrócenia kadencji Sejmu i zarządzenia przedterminowych wyborów. Jednak nowo wybrany Sejm może w ciągu 30 dni od dnia pierwszego posiedzenia większością 3/5 głosów ogólnej liczby członków Sejmu zarządzić przedterminowe wybory Prezydenta. Prezydent, obok członków Sejmu, rządu a także grupy 50 tys. obywateli, posiada inicjatywę ustawodawczą¹⁹. Prezydent podpisuje uchwalone ustawy przez Sejm w ciągu 10 dni, a następnie zarządza ich opublikowanie. Niemniej jednak, jeśli tego nie zrobi, to ustawę

17 Dotyczy to spraw wymienionych w art. 84 pkt 3, 15, 17 i 21 Konstytucji.

18 Art. 58 ust. Konstytucji przewiduje, że Prezydent Republiki może zarządzić wybory przedterminowe do Sejmu: 1) jeżeli Sejm w ciągu 30 dni od przedstawienia mu programu przez nowy rząd nie podjął w tej sprawie uchwały lub jeżeli w ciągu 60 dni od pierwszego przedstawienia przez rząd programu dwa razy z rządu nie zaaprobował tego programu; 2) na wniosek rządu, któremu Sejm wyraził wotum nieufności.

19 Na temat procedury legislacyjnej na Litwie zob. M. Giżyńska, Procedura legislacyjna w Republice Litewskiej, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 109-122 oraz M. Giżyńska, Tryby zmian konstytucji w Republice Litewskiej (kwestie wybrane), (w:) S. Bożyk (red.), Aktualne problemy reform konstytucyjnych, Białystok 2013, s. 503 i n; także T. Godlewski, Udział Prezydenta Republiki Litewskiej w ustawodawstwie, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 3, s. 19-40.

podpisuje wówczas przewodniczący Sejmu. Prezydent dysponuje także wetem ustawodawczym, jakkolwiek ma ono charakter zawieszający²⁰. Prezydenta, który nie może wykonywać swoich obowiązków z powodu czasowego pobytu za granicą lub choroby, zastępuje Przewodniczący Sejmu. Przewodniczący Sejmu czasowo zastępujący Prezydenta nie może zarządzić przedterminowych wyborów do Sejmu ani dymisjonować lub mianować ministrów bez zgody Sejmu. W tym okresie Sejm nie może rozpatrywać wniosku o wyrażenie Przewodniczącemu Sejmu wotum nieufności. Powierzenie pełnienia obowiązków Prezydenta w innych przypadkach lub innym osobom, lub instytucjom nie jest możliwe²¹.

Prezydent posiada także kompetencje w obszarze bezpieczeństwa i obronności państwa, chociaż podejmuje decyzje na ogół na wniosek rządu lub za zgodą parlamentu. Nie przysługuje jednak prezydentowi, co zaznacza K. Prokop, funkcja strażnika bezpieczeństwa państwa, gdyż organem stojącym na straży nienaruszalności terytorium Litwy oraz gwarantującym bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny jest rząd²².

4. Tryb wyboru Prezydenta

Prezydent Litwy wybierany jest w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym (art. 78 ust. 2 Konstytucji). Zasada powszechności stanowi, iż wszyscy, którzy spełniają przesłanki posiadania czynnego prawa wyborczego, mają prawo uczestniczenia w wyborach²³. Do warunków tych należy obywatelstwo litewskie, wiek²⁴ oraz pełna zdolność do czynności prawnych. Na Litwie istnieje szeroki katalog gwarancji zasady powszechności²⁵. Należą tu takie instytucje, jak gło-

20 Zob. K. Prokop, Funkcje Prezydenta Republiki Litewskiej w świetle Konstytucji z 1992 r., „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 20, s. 273 i n.

21 Art. 89 ust. 2,3,4 Konstytucji.

22 K. Prokop, Funkcje..., *op. cit.*, s. 276.

23 Szerzej zobacz: D.M. Korzeniowska-Linkowska, R. Stawicki, Procedury wyborcze w krajach europejskich, Warszawa 2015, s. 65-66. S. Katouka wskazuje, w jaki sposób weryfikuje się w spisach osoby, które zostały ubezwłasnowolnione. I tak na podstawie umowy zawartej między Centralną Komisją Wyborczą i Litewską Izbą Notarialną przed każdymi wyborami wskazane przez Izbę Notarialną osoby, które zostały ubezwłasnowolnione przez sąd, są wykreślane ze spisów wyborczych; zob. S. Katouka, Zasady prawa wyborczego, (w:) Z. Vaigauskas (red.), Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka, Wilno 2013, s. 153-154.

24 Konstytucja w art. 34 stanowi, że trzeba mieć ukończone 18 lat najpóźniej w dniu głosowania.

25 Mimo że na Litwie ustawodawca wprowadził wiele rozwiązań prawnych umożliwiających udział jak największej liczbie wyborców, frekwencja w wyborach należy do jednej z najniższych w Europie. Niemniej udział w wyborach Prezydenta jest wyższy, gdyż przekracza ponad 50%, niż w wyborach do parlamentu, gdzie frekwencja plasuje się poniżej 50%; zob. szerzej: T. Maceina, G. Valickas, 2016 Lithuanian parliamentary elections: Implicit and explicit attitudes of young adults toward the political parties, „Politologija” 2017, vol. 88, nr 4, s. 66-104, www.electionguide.org/countries/id/125 (15.01.2019).

sowanie korespondencyjne, wyznaczanie wyborów na dzień wolny od pracy, godziny otwarcia lokali wyborczych, spis wyborców. Głosowanie korespondencyjne jest możliwe w przypadku: wyborców przebywających w zakładach opieki zdrowotnej ze względu na zły stan zdrowia lub wiek oraz w zakładach opieki społecznej, a także odbywających obowiązkową służbę wojskową; żołnierzy oraz osób cywilnych uczestniczących w międzynarodowych siłach pokojowych, aresztowanych lub odbywających karę pozbawienia wolności, przebywających w areszcie domowym lub zakładzie poprawczym. Głosowanie korespondencyjne jest możliwe w urzędach pocztowych utworzonych specjalnie dla celu głosowania korespondencyjnego; można głosować z pomocą osoby trzeciej, a także w terminie przedterminowym (w specjalnie utworzonym lokalu wyborczym przez okręgową komisję wyborczą) czy w domu. Głosować w domu mają prawo jedynie wyborcy należący do określonych kategorii. Są to: osoby niepełnosprawne, osoby czasowo niezdolne do pracy, wyborcy w wieku 70 i więcej lat, jeżeli ze względu na stan zdrowia nie są w stanie dotrzeć do lokalu wyborczego w celu głosowania w dniu wyborów, a wcześniej dostarczyły wniosek o głosowanie w domu na formularzu przygotowanym przez Centralną Komisję Wyborczą. Do kolejnych gwarancji należy zaliczyć spisy wyborców²⁶ oraz godziny otwarcia lokali wyborczych (od 7:00 do 20:00). Art. 4 ustawy o wyborze Prezydenta²⁷ zakazuje ponadto wprowadzania cenzusów ze względu na płeć, rasę, narodowość, język, pochodzenie, status społeczny, religię, przekonania lub poglądy.

Zasada równości w znaczeniu formalnym została wyrażona w art. 5 ustawy o wyborze Prezydenta. Stanowi on, iż każdy obywatel Republiki Litewskiej, który spełnia przesłanki uczestniczenia w wyborze Prezydenta, dysponuje jednym głosem. Z kolei zasada bezpośredniości została ujęta w art. 6 ustawy o wyborze Prezydenta, z którego wynika, iż wyborcy wybierają Prezydenta osobiście bez jakichkolwiek instytucji pośredniczących, tzn. oddają głos bezpośrednio na kandydata, a nie na elektorów, którzy później dokonują wyboru. Osobiście oznacza również samodzielnie, niemniej ustawa o wyborze Prezydenta przewiduje wyłączenia od osobistego głosowania. Głosować więc można z pomocą osoby trzeciej. Dotyczy to wyborcy niepełnosprawnego, niezdolnego samodzielnie wypełnić karty do głosowania. Kolejną gwarancją jest możliwość oddania głosu w domu w zapieczętowanej kopercie²⁸. Do gwarancji

26 Szerzej: Z. Vaigauskas, Wybory w Republice Litewskiej: oczekiwania i rzeczywistość, (w:) Z. Vaigauskas (red.), Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka, Wilno 2013, s. 11-12.

27 Republic of Lithuania Law on Presidential Elections 22 December 1992, nr 1-28, www.e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e8906340104611e5b0d3e1beb7dd55163?jfwid=9tq14704x (20.01.2019); dalej: ustawa o wyborze Prezydenta.

28 D.M. Korzeniowska-Linkowska, R. Stawicki, Procedury..., *op. cit.*, s. 14.

omawianej zasady zaliczyć należy także protesty wyborcze i skargę na nieprawidłowości w wyborach²⁹.

Zasada tajności głosowania oznacza zaś, iż głos żadnego wyborcy nie powinien zostać odgadniony, odtajniony³⁰. Na Litwie, tak jak istnieje szeroki katalog gwarancji zasady powszechności, tak też istnieje szeroki wachlarz gwarancji zasady tajności głosowania. Do gwarancji tych zalicza się: komisyjne sprawdzanie urny i jej zaplombowania, stwierdzenie braku uszkodzeń (a w przypadku stwierdzenia uszkodzeń sporządzenie protokołu), możliwość wystawiania obserwatorów wyborów, składania pisemnych protestów przez obserwatorów wyborów.

Kadencja Prezydenta trwa 5 lat. Zgodnie z art. 88 Konstytucji kompetencje Prezydenta wygasają wskutek: 1) upływu kadencji, na którą został wybrany; 2) przeprowadzenia przedterminowych wyborów Prezydenta Republiki; 3) złożenia dymisji; 4) śmierci; 5) usunięcia z urzędu przez Sejm w specjalnej procedurze; 6) podjęcia przez Sejm uchwały większością 3/5 głosów ogólnej liczby członków Sejmu na wniosek Sądu Konstytucyjnego, stwierdzającej, że stan zdrowia Prezydenta Republiki nie pozwala mu na wykonywanie obowiązków. W razie śmierci Prezydenta, złożenia przez niego dymisji, pozbawienia urzędu w wyniku przeprowadzonej przez Sejm procedury lub uznania przez Sejm, że stan zdrowia Prezydenta nie pozwala mu na wykonywanie obowiązków, obowiązki Prezydenta przejmuje czasowo Przewodniczący Sejmu. W takim przypadku Przewodniczący Sejmu traci swoje kompetencje w Sejmie, a kierowanie pracami Sejmu przejmuje czasowo jego zastępca (art. 89 Konstytucji). W przypadku wygaśnięcia kompetencji Prezydenta Sejm nie później niż w ciągu 10 dni jest zobowiązany do zarządzenia nowych wyborów. Muszą one zostać przeprowadzone nie później niż w ciągu 2 miesięcy. Jeżeli Sejm nie może się zebrać, aby zarządzić wybory Prezydenta, decyzję o zarządzeniu wyborów podejmuje rząd.

Bierne prawo wyborcze na urząd Prezydenta przysługuje osobie, która spełnia następujące kryteria: posiada obywatelstwo litewskie z urodzenia, która przez co najmniej ostatnie 3 lata mieszka na Litwie, najpóźniej w dniu wyborów ukończyła 40 lat, posiada pełną zdolność do czynności prawnych oraz nie została pozbawiona prawa wyborczego (art. 78 Konstytucji). Możliwa jest ponowna reelekcja³¹. Aby zostać za-

29 Z. Vaigauskas, *Wybory...*, *op. cit.*, s. 18-20; zob. także: R. Piličiauskas, *Podstawowe zasady oraz ograniczenia prawa do wolnych wyborów na podstawie orzecznictwa Litewskiego Najwyższego Sądu Administracyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, (w:) Z. Vaigauskas (red.), *Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka*, Wilno 2013, s. 126-128.

30 D.M. Korzeniowska-Linkowska, R. Stawicki, *Procedury...*, *op. cit.*, s. 68.

31 Ta sama osoba nie może być wybrana na Prezydenta na więcej niż dwie kolejne kadencje. Istnieją jednak pewne wyjątki. I tak, jeżeli do dnia przeprowadzenia przedterminowych wyborów upłynęły więcej niż 3 lata pierwszej kadencji, ponowny wybór Prezydenta w tym trybie uważa się za wybór na drugą kadencję. Jeżeli wybory zostały przeprowadzone przed upływem 3 lat, wybór uważa się za dokonany na pozostały okres pierwszej kadencji i nie traktuje się go jako wyboru na drugą kadencję. Jeżeli przedterminowe wybory Prezydenta zostają przeprowadzone podczas jego drugiej kadencji, urzędujący Prezydent może być wybrany tylko na pozostały czas kadencji.

rejestrowanym jako kandydat na Prezydenta należy zebrać co najmniej 20 tys. podpisów wyborców (art. 79 Konstytucji). Nie ma ograniczeń co do liczby kandydatów na Prezydenta. Rejestracja kandydatów na Prezydenta rozpoczyna się nie wcześniej niż 80 i nie później niż 65 dni przed dniem wyborów. Wybory Prezydenta odbywają się w terminie dwóch miesięcy od ogłoszenia wyborów. Rejestracja osób kandydujących na Prezydenta rozpoczyna się następnego dnia po wejściu w życie uchwały Sejmu lub rządu w sprawie ogłoszenia wyborów i wygasa nie później niż 45 dni przed dniem wyborów. Zgodnie z art. 80 Konstytucji wybory Prezydenta przeprowadzane są w ostatnią niedzielę na dwa miesiące przed upływem kadencji poprzedniego Prezydenta.

Za przeprowadzenie wyborów odpowiadają: 1) Centralna Komisja Wyborcza, 2) okręgowe komisje wyborcze; 3) obwodowe komisje wyborcze³². W skład Centralnej Komisji Wyborczej wchodzi: przewodniczący Komisji; dwie osoby z wykształceniem prawniczym, zgłoszone przez Ministra Sprawiedliwości i powołane przez Sejm w głosowaniu tajnym; dwie osoby z wykształceniem prawniczym, zgłoszone przez Litewskie Stowarzyszenie Adwokatów i powołane przez Sejm w głosowaniu tajnym; dwie osoby z wykształceniem prawniczym, zgłoszone przez Prezydenta oraz powołane przez Sejm w głosowaniu tajnym; osoby zgłoszone przez partie, które uzyskały mandaty deputowanych do Sejmu w okręgach wielomandatowych; osoby te muszą być prawnikami i mieć doświadczenie w pracy w komisjach wyborczych. Centralna Komisja Wyborcza ogłasza ostateczne wyniki wyborów nie później niż w ciągu 7 dni po dniu głosowania. Ostateczne wyniki wyborów są ogłaszane na stronie internetowej Centralnej Komisji Wyborczej.

Za wybranego na urząd Prezydenta uważa się tego z kandydatów, który w pierwszej turze głosowania, przy udziale co najmniej połowy ogólnej liczby wyborców, otrzymał więcej niż połowę głosów wyborców uczestniczących w wyborach. Jeżeli w wyborach uczestniczyła mniej niż połowa ogólnej liczby wyborców, za wybranego uważa się kandydata, który otrzymał najwięcej głosów, ale nie mniej niż 1/3 głosów ogólnej liczby wyborców. Jeżeli w pierwszej turze głosowania żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej liczby głosów, po dwóch tygodniach przeprowadza się powtórne głosowanie z udziałem dwóch kandydatów, którzy otrzymali największą liczbę głosów. Wybrany zostaje kandydat, który otrzymał więcej głosów. Jeżeli w pierwszej turze głosowania uczestniczyło nie więcej niż dwóch kandydatów i żaden nie otrzymał wymaganej liczby głosów, zarządza się ponowne wybory (art. 81 Konstytucji). Nowo wybrany Prezydent obejmuje urząd następnego dnia rano po wygaśnięciu kadencji ustępującego Prezydenta i po złożeniu w Wilnie, w obecności przedstawicieli Narodu – członków Sejmu, przysięgi Narodowi, że będzie wierny Konstytucji Republiki Litewskiej oraz że będzie sumiennie wykonywać obowiązki Prezydenta i postępować

32 Art. 12 ustawy o wyborze Prezydenta. O trybie powoływania członków poszczególnych komisji zob. Z. Vaigauskas, *Wybory...*, *op. cit.*, s. 17-18.

w jednakowo sprawiedliwy sposób wobec wszystkich. Prezydent składa przysięgę także po ponownym wyborze. Akt złożenia przysięgi przez Prezydenta podpisuje Prezydent oraz Przewodniczący Sądu Konstytucyjnego, a w razie jego nieobecności jeden z sędziów Sądu Konstytucyjnego (art. 82 Konstytucji).

Prezydent nie może być członkiem Sejmu, nie może piastować innego stanowiska z wyjątkiem działalności twórczej. Osoba wybrana na Prezydenta Republiki musi zawiesić swoją działalność w partiach i organizacjach politycznych aż do rozpoczęcia nowej kampanii przed wyborami Prezydenta (art. 83 Konstytucji).

5. Odpowiedzialność głowy państwa

Zgodnie z art. 86 Konstytucji osoba Prezydenta jest nietykalna. W okresie wykonywania obowiązków nie można go aresztować ani pociągnąć do odpowiedzialności karnej lub administracyjnej. Prezydent może zostać przedterminowo usunięty z urzędu tylko w przypadku poważnego naruszenia Konstytucji, złamania przysięgi lub wyjścia na jaw popełnienia przestępstwa. O usunięciu z urzędu Prezydenta rozstrzyga Sejm w specjalnej procedurze. Litwa, wprowadzając do swego porządku prawnego instytucję odpowiedzialności głowy państwa, nie przejęła żadnego do tej pory wykształconego wzoru. Stworzyła własną, oryginalną procedurę pociągnięcia prezydenta do odpowiedzialności konstytucyjnej³³. Można domniemać, iż upoważniając parlament (Sejm) do egzekwowania tejże odpowiedzialności, ustawodawca litewski nawiązał, po części, do wzoru anglosaskiego. W przypadku Litwy nabiera ona jednak cech bardziej politycznych, gdyż kompetentny zarówno w kwestii postawienia w stan oskarżenia, jak i osądzenia głowy państwa jest jednoizbowy Sejm. Prezydent może być pociągnięty do odpowiedzialności konstytucyjnej za naruszenie konstytucji, złamanie przysięgi lub popełnienie przestępstwa. Co się tyczy systemu kar, to sądzić można, iż Litwa poszła tu za wzorem niemieckim, wprowadzając jeden rodzaj kary, a mianowicie złożenie z urzędu. Litewska procedura przewidziana dla pociągnięcia do odpowiedzialności głowy państwa łączy elementy karne i polityczne. Proces oskarżenia został uregulowany w regulaminie Sejmu. Można wyodrębnić w nim trzy fazy. Pierwsza, czyli oskarżenie, inicjowana jest przez posłów w liczbie nie mniejszej niż 1/4 wszystkich członków Sejmu. Do złożenia wniosku uprawniony jest również Prokurator Generalny, ale tylko wtedy, jeżeli prezydent jest podejrzany o dokonanie przestępstwa. Druga faza proceduralna, śledcza, obejmuje utworzenie specjalnej komisji śledczej złożonej z nie więcej niż 12 członków. W jej skład wchodzi członkowie Sejmu, przedstawiciele wnioskodawców oraz prawnicy³⁴ (pracujący w są-

33 Zob. szerzej: M. Giżyńska, Odpowiedzialność konstytucyjna głowy państwa w Republice Litewskiej (na tle kazusu Rolandasas Paksasa, (w:) A. Jamróz, S. Bożyk (red.), *Z zagadnień współczesnych społeczeństw demokratycznych*, Białystok 2006, s. 328-337.

34 Powinni oni stanowić od 1/3 do 1/2 składu komisji.

dzie, w organach śledczych lub prokuraturze). Trzecia faza jest procedurą oskarżania w Sejmie. Inicjowana jest w sytuacji, gdy wniosek komisji śledczej zawiera podstawy do wszczęcia procesu oskarżenia. Sejm podejmuje wówczas niezbędne czynności poprzedzające proces oskarżenia (m.in. ustala datę rozpoczęcia procesu, określa rozkład posiedzeń, wyznacza przewodniczącego).

Zaznaczyć należy, że odwołanie Prezydenta z zajmowanego urzędu w trybie pociągnięcia go do odpowiedzialności konstytucyjnej dochodzi do skutku bardzo rzadko. Niemniej w Republice Litewskiej w 2004 r. miał miejsce po raz pierwszy w Europie przypadek odwołania z zajmowanego stanowiska urzędującego prezydenta – Rolandasa Paksasa.

6. Wnioski końcowe

Na Litwie, podobnie jak na Łotwie i w Estonii, przywrócenie i określenie pozycji ustrojowej Prezydenta po transformacji ustrojowej było wynikiem kompromisu, stąd między innymi nietypowy dla systemu parlamentarnego bezpośredni wybór głowy państwa przez naród. Dało to Prezydentowi bardzo silną legitymację do działania, taką, jaką dysponuje parlament, co niekoniecznie przekłada się na jego kompetencje. Prezydent jest organem władzy wykonawczej, zbudowanej na Litwie na zasadzie dualizmu (Prezydent – rząd). Niemniej pozycja głowy państwa wśród pozostałych organów władzy nie jest wiodąca. Prezydent podejmuje działania wówczas, kiedy większość parlamentarna jest niezdolna do działania (wyłonienia gabinetu czy braku poparcia jego działań).

Od 1993 r. Litwini siedmiokrotnie wybierali Prezydenta. W dwóch przypadkach głowa państwa została wybrana w pierwszej turze: w 1993 r. Algirdas Brazauskas, a w 2009 r. Dalia Grybauskaitė. Praktyka funkcjonowania urzędu Prezydenta pokazuje, że dla jego realnego funkcjonowania ogromne znaczenie ma osobowość osoby wybranej na urząd prezydenta, mniej zaś same normy prawne.

BIBLIOGRAFIA

- Aleknonis G., *Electioneering in Lithuania, "Political Preferences"* 2017, nr 14.
- Flanz G., *Constitutions of the Countries of the World*, New York 1992.
- Giżyńska M., *Odpowiedzialność konstytucyjna głowy państwa w Republice Litewskiej (na tle kazusu Rolandasa Paksasa, (w:) A. Jamróż, S. Bożyk (red.), Z zagadnień współczesnych społeczeństw demokratycznych*, Białystok 2006.
- Giżyńska M., *Procedura legislacyjna w Republice Litewskiej, „Studia Prawnoustrojowe”* 2009, nr 9.
- Giżyńska M., *Tryby zmian konstytucji w Republice Litewskiej (kwestie wybrane), (w:) S. Bożyk (red.), Aktualne problemy reform konstytucyjnych*, Białystok 2013.

- Godlewski T., Udział Prezydenta Republiki Litewskiej w ustawodawstwie, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 3.
- Katouka S., Zasady prawa wyborczego, (w:) Z. Vaigauskas (red.), Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka, Wilno 2013.
- Kierończyk P., Litewskie konstytucje z okresu międzywojennego, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VII.
- Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym 25 października 1992 r., Warszawa 2006.
- Korzeniowska-Linkowska D.M., Stawicki R., Procedury wyborcze w krajach europejskich, Warszawa 2015.
- Kūris E., Constitutional Principles in the Jurisprudence of the Constitutional Court, (w:) Constitutional Justice in Lithuania (praca zbiorowa), Vilnius 2003.
- Łodziński S., Parlament Litwy, „Biuro Studiów i Ekspertyz” 1993, Raport 49.
- Maceina T., Valickas G., 2016 Lithuanian parliamentary elections: Implicit and explicit attitudes of young adults toward the political parties, „Politologija” 2017, vol. 88, nr 4.
- Mesonis G., The President of the Republic of Lithuania and the constitutional principle of the separation of powers, „Jurisprudencija” 2008, nr 9.
- Piličiauskas R., Podstawowe zasady oraz ograniczenia prawa do wolnych wyborów na podstawie orzecznictwa Litewskiego Najwyższego Sądu Administracyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, (w:) Z. Vaigauskas (red.), Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka, Wilno 2013.
- Prokop K., Funkcje Prezydenta Republiki Litewskiej w świetle Konstytucji z 1992 r., „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 20.
- Prokop K., Konstytucyjny system organów państwowych Republiki Litewskiej w pierwszych latach niepodległości (1918-1926), „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, tom VIII.
- Rudziński W., Litewska konstytucja. Obywatelstwo. Paszporty, Wilno 1940.
- Vaigauskas Z., Wybory w Republice Litewskiej: oczekiwania i rzeczywistość, (w:) Z. Vaigauskas (red.), Prawo wyborcze i system partyjny na Litwie i w Polsce: teoria i praktyka, Wilno 2013.